

Robert ČIMIN
Muzej grada Koprivnice

PROBNA ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA U VIRJU 2009. GODINE

Tijekom proljeća 2009. godine¹ u Virju su kod župne crkve Sv. Martina² provedena probna arheološka istraživanja. Od prije je kulturnoj javnosti i stručnjacima poznato kako prostor oko današnje crkve Sv. Martina čini potencijalno arheološko nalazište, odnosno kako se na tom mjestu tijekom kasnog srednjeg vijeka i tijekom ranog novog vijeka nalazila nizinska utvrda Prođavić.

U prošlosti je o Virju, odnosno starom Prođaviću, pisano u više navrata, a među inim mogu se izdvojiti radovi Rudolfa Horvata, franjevca Paškal Cvekana, Zvonka Lovrenčevića i Dragutina Feletara.³ Spomenuti autori mahom su se usredotočavali na povijesne spomene utvrde Prođavić i njegovih vlasnika, usredotočujući se na najbitnije povijesne osobe i događaje. Prije svega se to odnosi na bana Mikca Mihaljevića i njegova sina Stjepana, te obitelji Talovac, Ernušt i Keglević.⁴ Međutim, svi ti povijesni podatci i događaji izgledaju vrlo suhoparno, nanizani u kronološkom redu, bez nekog kritičkog odmaka i povezanosti s ljudima i mjestima o kojima govore. Čitajući takav jedan pregled povijesnih zbivanja o starom Virju i okolnoj Podravini laici će vrlo teško moći dobiti jasnu sliku o tome što se događalo na području njihovih i susjednih domova. Danas su došla vremena kada bi se struka (povijest, arheologija) trebala približiti i tim malim ljudima, a kao vrlo dobar i hvale vrijedan primjer trebalo bi vidjeti u *Legendi o picokima*. U Đurđevcu se na jedan zanimljiv, jednostavan i svima razumljiv način jednom godišnje predočava povijesni i/ili legendarni događaj povezan s turskom opasnošću 1552. godine, a pored ovog nematerijalnog kulturnog dobra, Đurđevčani se s pravom ponose i utvrdom Stari grad. Kako znamo, u Virju nam na nesreću stari Prođavić nije sačuvan u takvom dojmovitom obimu, što ne znači kako je ta

1 Radovi su trajali od 20. do 30. travnja 2009.g., a uspješno su provedeni u suradnji Općine Virje (financijska sredstva, 5.000,00 kn), Ine Naftaplin Okrug Podravina (fizička radna snaga – *Bilo-Tel* iz Bjelovara, radni stroj, prehrana, geodetske usluge – *Geoconsult d.o.o.* Molve, pijeska za privremenu zaštitu nalazišta itd.) i Muzeja grada Koprivnice (Robert Čimin, arheolog). Osim voditelja istraživanja, u istraživanjima su sudjelovali: Marko Pandur iz Virja, Mario Čorba iz Mičetinca, Branimir Banović iz Bjelovara, Viktor Radman iz Novog Virja te Božidar Dolenc iz Drnja. Ovim putem želio bih se zahvaliti svim ljudima koji su na bilo koji način bili uključeni u ove radove.

2 Crkva Sv. Martina u Virju pojedinačno je zaštićeno kulturno dobro Republike Hrvatske (Rješenje Ministarstva kulture RH, Uprave za zaštitu kulturne baštine, Klasa: UP-1°-612-08/06-06/0460, Ur.broj: 532-04-01-1/4-06-2 od 14. prosinca 2006.g.).

3 Vidi popis literature.

4 Autor teksta u kratko je o povijesti Virja pisao u prošlom broju Podravskog zbornika (ČIMIN 2008d).

Crkva Sv. Martina u Virju iz 1833.g.
i detalj kamenog portala godinom
posvećenja kapele, 1764
(foto: R. Čimin).

utvrda svojevremeno bila manje bitna. Štoviše, u njenom najsajnijem razdoblju života, Prodavićem je vladao i u njem boravio Mikac Mihaljević, tadašnji ban čitave kraljevine Slavonije (1325-1343), a treba napomenuti kako su prodavički pridjevnik preuzeli i njegovi nasljednici (kao npr. Stjepan „Vrag“ od Prodavića). Dade se naslutiti kako jedan hrvatski ban u to vrijeme za svoje sijelo nije odabrao neku bezličnu i majušnu utvrdu, već dobro građen i čvrsto branjen grad.

Sukladno tome, prevladava mišljenje kako je današnji toranj župne crkve jedini vidljivi preostatak utvrde Prodavić. Ako je tome tako, onda bi toranj mogao činiti svojevrsnu branič-kulu, odnosno utočišnu-kulu, u središnjem dijelu utvrde, koja je dodatno bila branjena širokim bedemskim plaštem i opkopom ispunjenim vodom iz susjednog potoka Zdelje. A kako se kroz povijest izriječom spominje samo jedna kula, kao istovremeni simbol Virja (oblikom kao *Weissen-thurn* ili Bijela kula), mogli bi se prikloniti ovoj pretpostavci koju bi, sustavna arheološka istraživanja mogla potvrditi.

Upravo iz ovih razloga, tj. raznih pretpostavki, pokrenuta su probna arheološka istraživanja kojima je cilj bio utvrditi arheološki karakter i potencijal nalazišta. Iako prvim radovima nije izriječom potvrđen tlocrtni oblik ili položaj Prodavića, dobiveni su drugi jednako nam vrijedni podatci. Naime, pomoću dvije manje sonde (sonda A dimenzija 5 x 5 m i sonda B dimenzija 3 x 3 m) potvrdio se smještaj starije kapele Sv. Martina i pripadajuće groblje istočno od njena svetišta. Kapela je po svemu izgrađena između 1648. i 1652. godine, a tijekom narednih 20-ak godina dozidana je i sakristija sa sjeverne strane. Kapela se mogla nalaziti

Kapela tijekom istraživanja, čišćenje glačane žbukane podnice sakristije (foto: M. Pandur).

Sonda B, istraženi dijelovi kapele i sakristije (foto: R. Čimin).

unutar utvrde, odnosno branjena bedemskim plaštem, a zbog skučenosti prostora unutar protuturskih utvrda mogla je djelomično koristiti i njegove zidove.

Kapela

Sonda B (Prilog 1) postavljena je u nastavku sjevernog zida lađe današnje crkve Sv. Martina prema istoku (Prilog 2). Naime, na njegovu se sjevernom vanjskom licu za razliku od svih ostalih zidova crkve uočavaju vidljive nepravilnosti („grbe“) u gradnji koje upućuje na starije zdanje, odnosno vjerojatno sekundarno korištenje starije postojeće zidane strukture prilikom gradnje novog sjevernog zida crkve. Visina spomenutog zida razdijeljena je u dvije razine, a pretpostavka je kako je niži nivo dio zida nekadašnje utvrde, dok je dio iznad nje dozidan poradi stvaranja simetrije bočnih zidova lađe nove crkve. Treba spomenuti i kako se ta razina poklapa s visinom prve razine tornja/kule, što bi također moglo ukazivati

na neku povezanost, odnosno istovremenu gradnju.⁵

Arheološka iskopavanja otkrila su tek nekoliko zidova građenih od opeke i povezanih vapnenim vezivom sredinom 17. stoljeća. Pronađeni zidovi u svemu se poklapaju s povijesnim crkvenim zapisima, tako da je unatoč vrlo maloj istraženju površini bilo vrlo lako definirati svaki pojedini zid, odnosno odrediti mu mjesto i funkciju unutar kapele i sakristije. U to je vrijeme kapela bila pravokutna tlocrta dimenzija 34 x 8,5 m (CVEKAN 1976, 58), s nešto užim svetištem (oko 6,5 m). Tako je pronađen dio sjevernog zida lađe kapele (SJ27, SJ28, SJ34) te dio sjevernog zida četvrtastog svetišta (SJ32). Na prijelazu iz lađe u svetište nalazio se i ulaz u kriptu o kojoj nam za sada nisu poznati točniji povijesni zapisi, ali se pomoću nekoliko istraženih stepenica (točnije tri istražene, u svakoj se nalazi 12 redova opeke: SJ29, SJ30, SJ31) vjerojatno spuštalo u podrum svetišta gdje je u to vrijeme bio običaj pokapati svete ljude poput župnika ili kapelana. Stepenice su za razliku od zidova zidane „na kant“, odnosno na užu stranu opeke. Tijekom vizitacije⁶ 1672. godine (CVEKAN 1976, 58) navodi se i kako je samo svetište s unutrašnje i vanjske strane bilo ožbukano i pobožano bijelom bojom, što se također pokazalo točnim na vanjskom sjevernom licu zida SJ32, dok se na ostalim zidovima nisu pronašli tragovi žbukanja. Do tada se dozidala i sakristija četvrtasta tlocrta dimenzija 4 x 4 m, od koje se pronašao tek manji dio zapadnog zida (SJ26) i glačana žbukana podnica (SJ33) u površini od oko 6 m².

Spomenuta vizitacija navodi i kako je unutrašnjost kapele (stolarija, stropovi, podovi, oltari) bila izgrađena isključivo od drvene građe, a upravo je sve to izgorjelo u velikom požaru 1735. godine. Nakon toga slijedi duži period njena obnavljanja, da bi konačno tek 1764. godine kapela bila posvećena zaštitniku Sv. Martinu (CVEKAN 1976, 58). O posveti nam i danas svjedoči glavni ulaz u župnu crkvu, odnosno na kamenom je portalu uklesana ista godina. Time portal govori o svijesti vjernika i prijekoju potrebi njegova preseljenja sa stare na novu crkvu 1833. godine⁷ kako bi se ukazalo na svetost mjesta.

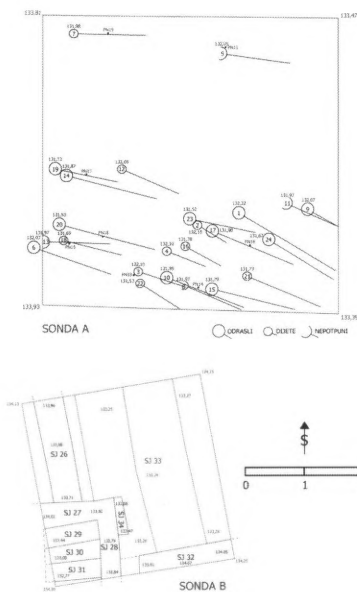
Naredne će se godine nastojati istražiti što veća površina kapele, a zasigurno će se u cijelosti moći istražiti sakristija prema sjeveru. Za sada nije poznato kojih je točno dimenzija bilo svetište jer je pronađen tek sjeverni zid SJ32 u dužini od oko 1,80 m i visini od 0,65 m. Veći dio koji zalazi pod današnju crkvu vjerojatno neće moći biti arheološki istražen.

Groblje

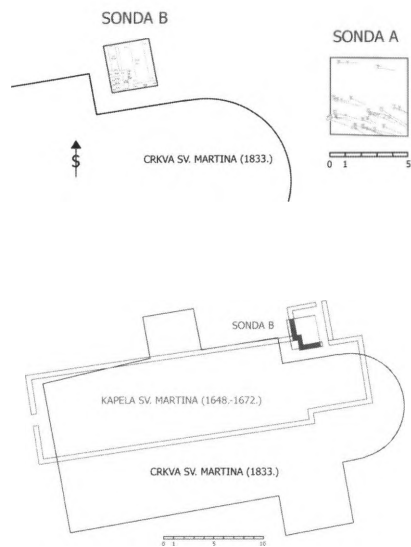
5 Ovakva pretpostavka najlakše bi se mogla potvrditi sondažnim konzervatorskim istraživanjima na fasadi tornja i sjevernog zida crkve, ponajprije na samom spoju ta dva objekta.

6 Župnu crkvu i utvrdu posjetio je Komarnički arhidakon Jakov Vinković.

7 Na novim temeljima crkvu je dao sagraditi župnik Ivan Nepomuk Pfeiferberg (CVEKAN 1976, 59).

Prilog 1 – tlocrt sonde A i B
(izrada: R. Čimin).

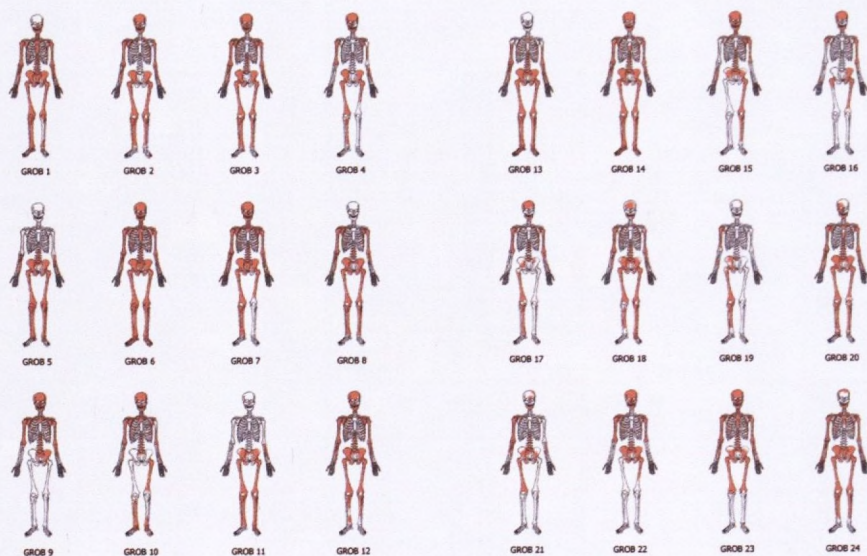

Prilog 2 – položaj sonde i idejni položaj kapele u odnosu na današnju crkvu
(izrada: R. Čimin).

Sonda A (Prilog 1) smještena je sa sjeveroistočne strane apside (svetišta) današnje župne crkve (Prilog 2). Pozicija sonde postavljena je na mjestu koje je konfiguracijom terena ukazivalo na moguće ostatke drveno-zemljanog bedema i opkopa istočno od njega, odnosno nastojalo se pronaći dijelove obrambenog sustava utvrde Prođavić. Međutim, tijekom iskopavanja prepoznat je deblji sloj navožene zemlje (SJ1, SJ2, SJ3) za potrebe gradnje apside crkve, nastao tijekom 1832. godine. Na zapadnoj strani sonde, bliže crkvi, nasip je deo oko 1,70 m, a na istočnoj strani 1,20 m. U njegovu sastavu nalazi se veća količina slomljene opeke i kamena različitih dimenzija.⁸

Na dubini od 1,20 m u sjeveroistočnom dijelu sonde A naišlo se na deblji kompaktni (tvrdi) sloj gašenog vapna (SJ5) bijele boje (debljina 15-20 cm), a prostirao se oko 3 m prema jugu i zapadu. Ovakav način zasipavanja gašenim vapnom provodi se poradi sterilizacije i dezinfekcije zraka od kužnih i zaraznih

⁸ Treba napomenuti kako je veliki problem prilikom istraživanja zadavao energetski kabel rasvjetnih tijela u mjesnom parku, koji je na dubini od 0,70 m dijagonalno prolazio preko čitave sonde u smjeru istok-zapad, te na taj način otežavao dinamici iskopavanja.

Prilog 3 – grobne cjeline G1-G12
(izrada: HAZU, R. Čimin).

Prilog 4 – grobne cjeline G13-G24
(izrada: HAZU, R. Čimin).

bolesti (kuga, tuberkuloza itd.).⁹ Moguće da se na tom dijelu uslijed neke pošasti dogodilo istovremeno ukopavanje većeg broja pokojnika, a ovogodišnjim je istraživanjima zahvaćen samo jedan grob (G5), jer su se ona većim dijelom usredotočila na južnu polovicu sonde gdje je brojnost grobova bila iznimno velika (čak 22). Prostor pod vapnom detaljno će se istražiti tijekom jedne od narednih kampanja.

U narednih 40-50 cm prepoznata su tri horizonta ukopavanja. Broj horizonta definiran je dvjema grupama grobnih cjelina (G3, G8, G10 i G2, G17, G23) na temelju kojih je vidljivo kako se redovito mlađi ukopi naslanjaju izravno na starije, odnosno mlađi se lijes spušta direktno na stariji. Takav način pokapanja mogao bi ukazivati i na rodbinske veze pokojnika. Na „dubljim“ grobovima (3. horizont) prepoznati su i pojedini obrisi grobnih raka te tragovi drvenih lijesova (SJ14, SJ15, SJ16), dok je u prva dva horizonta prepoznavanje raka teže iz razloga što je kompaktna jedinica SJ3a sastavljena od zemlje, sitne opeke, kamenja i vapna koje je tijekom vremena propalo unutar grobnih cjelina. Svjedočanstvo o postojanju drvenih lijesova u tim horizontima pokazuju nam tek pronađeni kovani čavli korišteni za njihovo povezivanje (PN12, PN13, G3, G4, G6, G10).

⁹ Prema riječima dr. Šlause neke se bolesti poput kuge ne mogu prepoznati samom analizom osteološkog materijala tako da o njima možemo samo nagađati.

SJ43 predstavlja zdravicu, tj. žuti ilovasti sterilni sloj zemlje.¹⁰

Sveukupno su istražene 24 grobne cjeline¹¹ (Prilog 1, 3, 4), a stručna antropološka analiza ljudskog osteološkog materijala provedena je tijekom srpnja 2009. godine u laboratoriju Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU) u Zagrebu pod voditeljstvom prof.dr.sc. Maria Šlausa (ŠLAUS 2009).¹² Analizom su dobiveni hvalevrijedni rezultati demografske slike stanovništva na rubu Vojne krajine, odnosno ovog dijela Podravine tijekom 16. i 17. stoljeća. Zanimljiv je odnos muškaraca, žena i djece, pa je tako izdvojeno 5 muškaraca, 9 žena i čak 10-ero djece.¹³ Brojke nam pokazuju kako je smrtnost djece u to vrijeme bila iznimno velika. Brojnost grobova, odnosno ukopa, na samo 12 m² mogla bi pokazivati i nešto duži period ukopavanja na ovom mjestu, moguće od oko 1500. ili ranije pa sve do oko 1700. godine, od kada se sahranjivanje vrši na današnjem groblju u Virju pored kapele Sv. Jakova. Na to nas upućuje i podatak kako je 1484. godine u Prodaviću postojala drvena kapela,¹⁴ čiji bi se ostatci također mogli pronaći narednih godina.

Antropološka analiza pokazala je kako su stanovnici Prodavića tijekom ranog novog vijeka živjeli iznimno teškim životom. Bavili su se prekomjernim fizičkim radom (primjetni su Schmorlovi defekti na kralješcima – G1, G6, G10, G15, G17, G20, G24; degenerativni osteoartritis – G5, G10, G11, G13, G14, G17, G19, G20, G23), a u isto vrijeme su bolovali od teških bolesti (poput anemije vidljive putem *cribre orbitalie* – G7, G9, G12, G14, G23 ili periostitisa izazvana npr. sifilisom ili skorbutom – G1, G13, G20), potom loše ishrane pa i neishranjenosti (vidljivi hipoplastički defekti na zubima – G6, G7, G9, G10, G14, G15, G17, G21).

Nekoliko pokojnika ima prisutne zarasle frakture (G1, G6, G15, G20), među kojima je kod muškarca G15 (ŠLAUS 2009, 25-28) prisutno nekoliko fraktura koje su sasvim sigurno dokazi nasilnog ubojstva. Riječ je o čovjeku starosti 35-40 godina kojemu je tijekom života krivo zarasla lijeva bedrena kost. Takvu vrstu prijeloma rijetki preživljavaju jer se kod njih učestalo nuspojavno javljaju infekcije pogubne za život. Međutim, spomenutom muškarcu kost je dobro zarasla te je nakon toga duži niz godina vidno šepao. Pored ove, zanimljive su i druge dvije frakture: veća na čeonj kosti (dužina reza 86 mm) i nešto manja na tjemenj kosti (dužina reza 72 mm). Prema riječima dr. Šlausa ovakve frakture ravnog reza

10 Zadnjeg dana istraživanja iskopana je manja probna sonda u jugoistočnom dijelu sonde A kako bi se uvjerilo u arheološku sterilnost sloja. Bila je dimenzija 1 x 1 m, a kopalo se do 0,5 m dubine.

11 Svaka od grobnih cjelina zasebno je i detaljno očišćena, fotografirana, dokumentirana, geodetski su snimljene pozicije i visine glave i vrha nogu te pažljivo izvađena i zapakirana u pak papir (zasebno su odvojene glava, duge kosti, zdjelica i ostale sitne kosti).

12 Stručni suradnici prilikom izrade analize bili su dr.sc. Mario Novak, Vlasta Vyroubal i Željka Bedić.

13 Spol je većinom određivan na temelju morfologije zdjelice i lubanje, a osobama do 15 godina starosti spol nije određivan (ŠLAUS 2009, 3).

14 Kapelu je dao podići Gregorije Institor de Prodavic (CVEKAN 1976, 56).

po svemu su nastale udarcem sablje i to odozgo, najvjerojatnije s konja. Kako se jedna fraktura nalazi duž čeone, a druga duž tjemene kosti, odnosno gotovo su paralelne, moguće je rekonstruirati događaj koji je prethodio smrti ovog „ratnika“. Čini se kako je pokojnik bježao pred konjem, konjanik ga je dostigao s lijeve strane, i jahajući paralelno s njim okrenuo se na desnu stranu i u brzini mu zadao dva smrtonosna udarca.

Ovakvi su nalazi posebno vrijedni jer nam govore kako je tijekom ranog novog vijeka oko utvrde Prođavić bilo sukoba, borbi, provala Turaka itd. I poradi toga bilo bi moguće pomaknuti dobnu granicu ukopavanja na 1500. godinu jer je najveća turska opasnost na ovom području Podravine bila oko 1550. godine.

Istraživanje grobne cjeline

Grob 1 – muškarac, 20-25 godina (Prilog 3-1)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama uz tijelo. Orijentacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaje gornji dio lubanje i središnji dio lijeve goljenične kosti. Sačuvana većina zubiju (nedostaju 3). Sačuvana dužina: oko 185 cm.

Bolesti: periostitis te Schmorlovi defekti na kralješcima.

Traume: zarasla fraktura na lijevoj goljeničnoj kosti.

Nalazi: nema.

Grob 2 – dijete, 0-0,5 godina (Prilog 3-2)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama preko zdjelice. Orijentacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaje lijevi dio obraza lubanje, većina desnih rebara i kralješaka, prsna kost, krstačna kost, oba ivera, lijeva lisna kost, kosti obje šake i stopala. Sačuvana dužina: oko 50 cm.

Bolesti: nisu prepoznate.

Traume: nema.

Nalazi: nema.

Grob 3 – dijete, 3,5-4,5 godina (Prilog 3-3)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama uz tijelo. Orijentacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaje prsna kost, krstačna kost, oba ivera, lijeva lisna kost, većina kostiju šaka i stopala. Sačuvani svi zubi. Sačuvana dužina: oko 80 cm.

Bolesti: nisu prepoznate.

Traume: nema.

Nalazi: ostatci brončanog oglavlja sastavljenog od spiralne žice i srcolikih privje-

saka (PN10, T.1-4). Nekoliko željeznih kovanih čavala za spajanje drvenog lijesa (PN12).

Grob 4 – dijete, 6,5-7,5 godina (Prilog 3-4)

Položaj: pokojnik je položen na lijevom boku. Orijehtacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaje lijevi dio obraza lubanje, većina rebara, prsna kost, kralješci, krstačna kost, desna podlaktična kost, oba ivera, desna lisna kost, lijeva goljениčna i lisna kost, kosti šaka i stopala. Sačuvana većina zubiju (nedostaje 5). Sačuvana dužina: oko 90 cm.

Bolesti: nisu prepoznate.

Traume: nema.

Nalazi: nekoliko željeznih kovanih čavala za spajanje drvenog lijesa (PN13).

Grob 5 – žena, 35-40 godina (Prilog 3-5)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama preko trbuha. Orijehtacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: sačuvan u donjoj polovici tijela; nedostaje krstačna kost, kosti šaka i stopala. Sačuvana dužina: oko 130 cm.

Bolesti: degenerativni osteoarthritis na koljenima.

Traume: nema.

Nalazi: masivni nedefinirani željezni predmet na lijevoj strani gornjeg dijela tijela (PN11).

Grob 6 – žena, 20-25 godina (Prilog 3-6)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama preko zdjelice. Orijehtacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaju samo kosti šaka. Sačuvani svi zubi. Sačuvana dužina: oko 180 cm.

Bolesti: Schmorlovi defekti na kralješcima i hipoplastički defekti na zubima.

Traume: zarasla fraktura na 7. desnom rebru.

Nalazi: nema.

Grob 7 – dijete, 12-14 godina (Prilog 3-7)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama preko zdjelice. Orijehtacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaje prsna kost, lijeva goljениčna i lisna kost, kosti oba stopala. Sačuvana većina zubiju (nedostaju 4). Sačuvana dužina: oko 120 cm.

Bolesti: *cribra orbitalia* i hipoplastički defekti na zubima.

Traume: nema.

Nalazi: manja četvrtasta pojasna kopča na zdjelici (PN19, T.1-3).

Grob 8 – dijete, 6-8 godina (Prilog 3-8)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama preko zdjelice. Orijehtacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaje lubanja, vratni i grudni kralješci, prsna kost, lijeva

Groblje tijekom istraživanja
(foto: R. Čimin).

Istražene grobne cjeline:
G3 i G4, G10, G13 (foto: R. Čimin).

ključna kost, krstačna kost, donji dio lijeve lakatne i palčane kosti, oba ivera, sve kosti šaka i stopala. Sačuvana dužina: oko 110 cm.

Bolesti: nisu prepoznate.

Traume: nema.

Nalazi: nema.

Grob 9 – dijete, 11-12 godina (Prilog 3-9)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama preko zdjelice. Orijentacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: istražen u gornjoj polovici tijela; nedostaje prsna kost, desna lakatna i palčana kost, desni dio zdjelice, kosti šaka. Sačuvana većina zubiju (nedostaju 4). Sačuvana dužina: oko 70 cm.

Bolesti: *cribra orbitalia* i hipoplastički defekti na zubima.

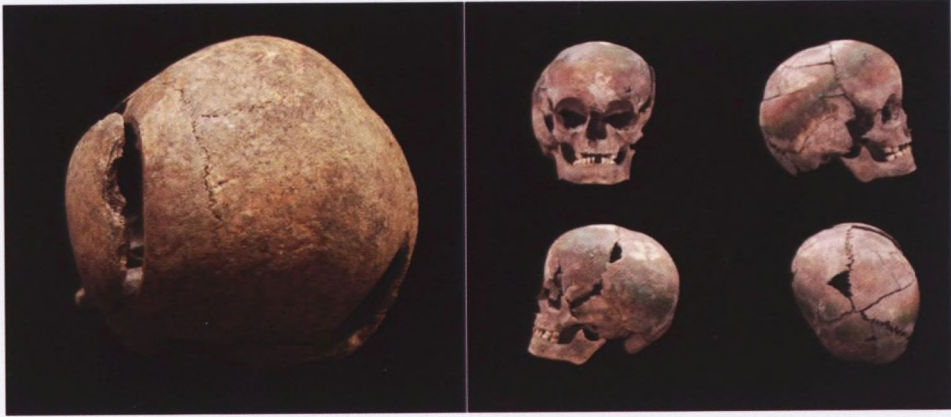
Traume: nema.

Nalazi: nema.

Grob 10 – muškarac, 45-50 godina (Prilog 3-10)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama preko zdjelice. Orijentacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaje prsna kost, desna palčana i lijeva lakatna kost, zdjelica i krstačna kost, desna bedrena kost, oba ivera, gornji dio lijeve goljenične

Analiza grobnih cjelina G15 – ubojstvo i G3 – tragovi brončanog oglavlja (foto: HAZU).

kosti, lijeva lisna kost, kosti šaka i većina kosti stopala. Sačuvana većina zubiju (nedostaje 9). Sačuvana dužina: oko 180 cm.

Bolesti: degenerativni osteoartritis i Schmorlovi defekti na kralješcima, hipoplastički defekti na zubima.

Traume: nema.

Nalazi: željezna četvrtasta pojasna kopča na zdjelici (PN14, T.1-2).

Grob 11 – žena, 40-45 godina (Prilog 3-11)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama preko zdjelice. Orijehtacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: sačuvan u donjoj polovici tijela; nedostaje krstačna kost, oba ivera, većina kosti stopala. Sačuvana dužina: oko 90 cm.

Bolesti: degenerativni osteoartritis na koljenima.

Traume: nema.

Nalazi: nema.

Grob 12 – dijete, 6,5-7,5 godina (Prilog 3-12)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama preko zdjelice. Orijehtacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaje lijevi dio obraza lubanje, prsna kost, krstačna kost, donji dio lijeve palčane kosti, oba ivera, veći dijelovi lijeve i desne goljenične i lisne kosti, kosti šaka i stopala. Nedostaje većina zubiju (sačuvano 8). Sačuvana dužina: oko 120 cm.

Bolesti: *cribra orbitalia*.

Traume: nema.

Nalazi: nema.

Grob 13 – žena, 25-30 godina (Prilog 4-1)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama uz tijelo.

Orijentacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaje lubanja, vratni kralješci, obje ključne kosti, prsna kost, donji dio krstačne kosti, oba ivera, kosti šaka. Sačuvana dužina: oko 120 cm.

Bolesti: degenerativni osteoartritis na kralješcima i periostitis na goljeničnim kostima.

Traume: nema.

Nalazi: manja željezna pojasna kopča D-oblika na zdjelici (PN15, T.1-7).

Grob 14 – žena, 40-45 godina (Prilog 4-2)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama preko trbuha. Orijentacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaju vratni kralješci, gornji dio prsne kosti, djelomično desna rebra, donji dio krstačne kosti, dijelovi lijeve i desne palčane i lakatne kosti, oba ivera, kosti šaka. Sačuvana većina zubiju (nedostaju 2). Sačuvana dužina: oko 170 cm.

Bolesti: degenerativni osteoartritis na kukovima i koljenima, *cribra orbitalia*, hipoplastički defekti na zubima.

Traume: nema.

Nalazi: nema.

Grob 15 – muškarac, 35-40 godina (Prilog 4-3)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama preko zdjelice. Orijentacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaju dijelovi glave, prsna kost, većina desnih rebara, desna nadlaktična kost, gornji dijelovi desne lakatne i palčane kosti, lijeva palčana i lakatna kost, gornji dijelovi zdjelice, donji dio krstačne kosti, desna bedrena kost, oba ivera, desna goljenična i lisna kost, dijelovi lijeve lisne kosti, većina kosti šaka, kosti stopala. Sačuvana većina zubiju (nedostaju 2). Sačuvana dužina: oko 160 cm.

Bolesti: Schmorlovi defekti na kralješcima i hipoplastički defekti na zubima.

Traume: 3 frakture na glavi; veća (rez od 86 mm) i manja (rez od 18 mm) na čeonjoj kosti, te veća na tjemenoj kosti (rez od 72 mm), nepravilno zarasla fraktura na sredini lijeve bedrene kosti.

Nalazi: nema.

Grob 16 – dijete, 3,5-4,5 godina (Prilog 4-4)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama preko zdjelice. Orijentacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaje lijevi dio obraza lubanje, prsna kost, desna rebra, prsni i grudni kralješci, desna i lijeva lopatica, desna nadlaktična kost, desna lakatna kost, gornji dio lijeve palčane kosti, donji dio lijeve lakatne kosti, lijeva palčana kost, krstačna kost, desni dio zdjelice, donji dio desne bedrene kosti, oba

ivera, obje goljenične i lisne kosti, kosti šaka i stopala. Nedostaje polovica zubiju (njih 11). Sačuvana dužina: oko 70 cm.

Bolesti: nisu prepoznate.

Traume: nema.

Nalazi: tragovi oksidacije metala (bronca ili bakar) na čeonj kosti.

Grob 17 – žena, 35-40 godina (Prilog 4-5)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama preko trbuha. Orijehtacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaje središnji dio lica lubanje i gornja čeljust, vratni kralješci, desna rebra, desna palčana i lakatna kost, dijelovi lijeve palčane i lakatne kosti, krstačna kost, veći dio zdjelice, lijeva bedrena kost, oba ivera, desna lisna kost, lijeva goljenična i lisna kost, kosti šaka i stopala. Sačuvani svi zubi donje čeljusti (16). Sačuvana dužina: oko 160 cm.

Bolesti: degenerativni osteoartritis na desnom ramenu i koljenu te kralješcima, Schmorlovi defekti na kralješcima i hipoplastički defekti na zubima.

Traume: nema.

Nalazi: veća željezna kružna pojasna kopča na zdjelici (PN16, T.1-8).

Grob 18 – dijete, 11-12 godina (Prilog 4-6)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama uz tijelo. Orijehtacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaje veći dio lubanje i gornja čeljust, vratni kralješci, obje lopatice, prsna kost, desna palčana, dijelovi lijeve palčane i lakatne kosti, donji dio krstačne kosti, oba ivera, dijelovi desne goljenične i lisne kosti, gornji dio lijeve lisne kosti, kosti šaka i stopala. Sačuvani manji broj zubiju donje čeljusti (njih 10). Sačuvana dužina: oko 130 cm.

Bolesti: nisu prepoznate.

Traume: nema.

Nalazi: nema.

Grob 19 – žena, 45-50 godina (Prilog 4-7)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama preko trbuha. Orijehtacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: istražen u gornjoj polovici; nedostaje veći dio glave, kralješci, ključne kosti, prsna kost, rebra, lijeva ruka, dijelovi lijeve lakatne i palčane kosti, krstačna kost, lijevi dio zdjelice, lijeva noga, kosti šaka i stopala. Sačuvan manji broj zubiju donje čeljusti (3). Sačuvana dužina: oko 100 cm.

Bolesti: degenerativni osteoartritis na desnom koljenu.

Traume: nema.

Nalazi: željezna pojasna kopča asimetrično-gljivastog oblika na zdjelici (PN17, T.1-9).

Grob 20 – muškarac, 40-45 godina (Prilog 4-8)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama uz tijelo. Orijentacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaje lijevi dio glave, vratni i grudni kralješci, gornji dio prsne kosti, veći broj rebara, donji dio krstačne kosti, desni iver, kosti šaka i stopala. Sačuvan veći broj zubiju (njih 8). Sačuvana dužina: oko 170 cm.

Bolesti: Schmorlovi defekti na kralješcima, degenerativni osteoartritis na rameni-ma, desnom koljenu i kralješcima, vretenasto zadebljanje i periostitis na kostima obiju nogu.

Traume: zarasla fraktura na desnoj palčanoj kosti.

Nalazi: željezna četvrtasta pojasna kopča na zdjelici (PN18, T.1-6).

Grob 21 – muškarac, 30-40 godina (Prilog 4-9)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju, ali gornjim dijelom tijela na lijevi bok. Orijentacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaje veći dio glave, vratni i grudni kralješci, lijeva ključna kost, prsna kost, lijeva i desna rebra, lijeva lopatica i nadlaktična kost, donji dijelovi desne lakatne i palčane kosti, lijeva lakatna kost i donji dio palčane kosti, gornji dio zdjelice, donji dio krstačne kosti, lijeva bedrena kost, oba ivera, obje goljenične i lisne kosti, kosti šaka i stopala. Sačuvani manji broj zubiju donje čeljusti (njih 13). Sačuvana dužina: oko 150 cm.

Bolesti: hipoplastički defekti na zubima.

Traume: nema.

Nalazi: nema.

Grob 22 – dijete, 9,5-10,5 godina (Prilog 4-10)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama preko zdjelice. Orijentacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: istražen u gornjoj polovici tijela; nedostaju vratni i grudni kralješci, prsna kost, obje lakatne i palčane kosti, donji dio krstačne kosti, desna noga, donji dio lijeve bedrene kosti, lijeva goljenična i lisna kost, kosti šaka i stopala. Sačuvan manji broj zubiju (njih 5). Sačuvana dužina: oko 90 cm.

Bolesti: nisu prepoznate.

Traume: nema.

Nalazi: nema.

Grob 23 – žena, 30-35 godina (Prilog 4-11)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama uz tijelo. Orijentacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaje gornji dio zdjelice, donji dio krstačne kosti, desni iver, obje goljenične i lisne kosti, kosti šaka i stopala. Sačuvana većina zubiju (nedostaju 2). Sačuvana dužina: oko 100 cm.

Bolesti: degenerativni osteoartritis na kralješcima i *cribra orbitalia*.

Traume: nema.

Nalazi: nema.

Grob 24 – žena, 35-40 godina (Prilog 4-12)

Položaj: pokojnik je položen u ispruženom položaju na leđima s rukama preko zdjelice. Orijehtacija istok-zapad.

Sačuvanost kostura: nedostaje središnji dio lica glave i gornja čeljust, slabinski kralješci, gornji dijelovi lijeve lakatne i palčane kosti, oba ivera, donji dijelovi goljenične i lisne kosti, kosti šaka i stopala. Sačuvani svi zubi donje čeljusti (16).

Sačuvana dužina: oko 150 cm.

Bolesti: Schmorlovi defekti na kralješcima

Traume: nema.

Nalazi: nema.

Pored istraženih grobnih cjelina pronađena je i određena količina osteološkog materijala unutar sonde kojeg nije bilo moguće vezati uz određeni grob. Ta građa djelomično pripada istraženim grobovima pa je tako definiran (ŠLAUS 2009, 40, 42) minimalan broj osoba koji iznosi 20 (12 odraslih osoba i 8 djece). Takav broj nam govori kako je ovdje postojao i veći broj grobova od ova 24 istražena, a koji su već ranije poremećeni tijekom dužeg razdoblja sahranjivanja pokojnika.¹⁵

Pokretni nalazi

Najzanimljivije pokretne arheološke nalaze čine oni grobni, odnosno dijelovi odjeće koje su pokojnici odnijeli sa sobom na drugi svijet. Većinom je riječ o pojasi kopčama (predicama), a ukupno ih je pronađeno 8 i to različitih dimenzija i oblika.¹⁶ Ovakve jednostavne pojase kopče (četvrtaste ili D-oblika) nisu pogodne za poblizu dataciju budući da se vrlo često koriste kroz šire razdoblje srednjeg vijeka, pa tamo sve do 19. stoljeća. Dakle, običan puk sahranjuje se u vrlo jednostavnoj odjeći (SEKELJ IVANČAN, TKALČEC 2003, 24), a izdvaja se podjela na muške (T.1-1, 2, 5, 6), ženske (T.1-7, 8, 9) i dječje (T.1-3).

Vidljivo je kako se u gornjim horizontima javljaju isključivo kopče četvrtastog oblika, a u donjim (starijim) više oblika: asimetrično-gljivastog, kružnog i D-oblika. Slične se kopče pronalaze i na drugim kasnosrednjovjekovnim i rano-

15 Još jedan podatak. Tijekom mjeseca ožujka u mjesnom parku u Virju (nekih 15 do 20 m zapadnije od crkve) vađeno je korijenje starih crnogoričnih stabala (do 2 m dubine) prigodom čega je na vidjelo izašla i određena količina ljudskog osteološkog materijala i keramičkih nalaza. Analizom materijala (ŠLAUS 2009, 41) definiran je minimalan broj osoba, 10 (6 odraslih i 4 djece). To pokazuje kako se groblje prostire i sa zapadne strane današnje crkve.

16 Ukupno je 12 željeznih predmeta (grobni nalazi i još neki drugi predmeti) tijekom svibnja i lipnja 2009. godine konzervirano u Centru za podvodnu arheologiju u Zadru (Hrvatski restauratorski zavod, Mladen Mustaćek).

novovjekovnim grobljima diljem Hrvatske, a ponajviše sličnosti vidi se na Opatovini u Zagrebu čije se groblje datira u razdoblje od 14. do 16. stoljeća.

U prvom horizontu ukopavanja (SJ3a) pronađena je i kopča T.1-1 koja svojim oblikom podsjeća na jednu kopču pronađenu na groblju oko crkve Sv. Spasa u Vrh Rici (PETRINEC 1996, 33, Grob 384a). Tamošnja je kopča datirana u vrijeme 14. i 15. stoljeća, ali je takva moda odijevanja mogla u Podravinu stići i stotinjak godina kasnije kako je vidljivo na Opatovini (DEMO 2007, 79, 16.25). Slično je i s kopčom T.1-2 (PETRINEC 1996, 97, Grob 1008; DEMO 2007, 76, 16.13), a na Opatovini postoji i određeni repertoar manjih dječjih kopči četvrtastog oblika poput T.1-3 (DEMO 2007, 75, 16.2-3).

Među kopčama četvrtastog oblika najzanimljivija je T.1-6 s pomičnim dodatkom na alci za lakše provlačenje remena (SEKELJ IVANČAN, TKALČEC 2003, 25, Slika 25; DEMO 2007, 41, 76, 16.9-10). Drugu skupinu kopči čine one asimetrično-gljivičastog (T.1-9; DEMO 2007, 41, 80, 16.26-28) i D-oblika (T.1-7; DEMO 2007, 41-42, 78, 16.19). Obje se datiraju nekako u isto vrijeme, s tim da se one D-oblika pojavljuju već sredinom 13. stoljeća (WHITEHEAD 1996, No.40). Pojasne kopče okruglog oblika karakteristične su za starije razdoblje, tj. vrijeme 13. i 14. stoljeća (PETRINEC 1996, 123; WHITEHEAD 1996, No.35; DEMO 2007, 40), a u Virju je pronađena samo jedna takva većih dimenzija (T.1-8). Ovih posljednjih nekoliko kopči pripadaju trećem horizontu ukopavanja što bi trebalo biti negdje između 1500. i 1550. godine.

Izuzev pojasnih kopči, dva su dječja groba (G3 i G16) na glavama imala neku vrstu oglavlja. Na obje su lubanje prisutni tragovi oksidacije bakra ili bronce. Kod G3 (T.1-4) pronađeno je nekoliko vrlo sitnih i lomljivih dijelova predmeta izrađenih od spiralne žice i tankog brončanog lima u obliku srcolikih privjesaka. Veći broj ovakvih predmeta mogli su u nizovima biti prišiveni na neku platnenu kapu ili tako nešto. Ovaj način ukrašenog oglavlja koristio se donedavno u narodnim nošnjama Podravine¹⁷, a prisutan je i na starijim grobljima u Opatovini (DEMO 2007, 38) i Crkvarima kod Orahovice.¹⁸

U vezi s grobnim nalazima spomenimo još samo prisutnost željeznih kovanih čavala korištenih za spajanje lijesova (G3-PN12, G4-PN13). Vrlo su jednostavni, kvadratičnog presjeka i glavice T-oblika poput T.2-3, a koriste se kroz duže vremensko razdoblje.

Pored gore spomenutih grobnih priloga u sondi A pronađena je i određena količina ostalih pokretnih arheoloških nalaza. Većina tih nalaza pronađena je u sloju zasipa (SJ1-3) tako da ne potječu iz nekih starijih kulturnih slojeva već su tu vjerojatno dospjeli sekundarno tijekom 30-ih godina 19.st. Riječ je mahom o pojedinačnim metalnim i staklenim predmetima, te ulomcima keramičkih posu-

17 Zahvaljujem kolegici Vesni Peršić-Kovač na ovoj informaciji.

18 Usmeno priopćenje kolegice Tatjane Tkalčec iz Instituta za arheologiju, voditeljice istraživanja.

da.

Ostali metalni nalazi tipični su za vrijeme 16. i 17. stoljeća. Tako imamo dio potkove za obuću (T.2-1) kakve se pronalaze od Mađarske preko Prigorja (ČIMIN 2008b, T.3-5) do Dalmacije (PETRINEC 1996, 27, Grob 255), potom pušćane kugle (T.2-4, ČIMIN 2008b, T.2), razne alkice, čavli i klinovi (T.2-2, 6, 5; ČIMIN 2008b, T.3-11, T.10, T.11-6, 7).

Keramika pokazuje odlike vremena 15.-17. stoljeća. Većinom je riječ o ulomcima kuhinjske keramike (T.3, T.4-1, 2, 5-7), ali postoji i manji broj ulomaka stolnog posuđa. Tako je izdvojena jedna manja čaša za restauraciju (T.4-3), koja vjerojatno datira u 17.st., a zanimljiv je i donji dio gotičke čaše (T.4-4) koju bi po načinu ukrašavanja (ubadanje štapićastim šiljatim predmetom) i gruboj fakturi trebalo datirati u 15. stoljeće, kao i drugi ulomak (T.4-6) s dvije trake ukrašene utiskivanjem i crvenim slikanjem (ČIMIN 2008a, 129, T.16-1). Od ostalih keramičkih nalaza pronađen je manji pršljen za tkalački stan i dio keramičke lule (T.2-9) s utisnutim pečatom tvornice – FE, iz 18. ili 19. stoljeća.

Zanimljivi su nam i ostali nalazi. Jedan je ručni kameni brus (T.2-7) korišten za oštrenje manjih noževa i srpova, a identičan ovome pronađen je na utvrđi Čanjevo u Prigorju (ČIMIN 2008c, 245, T.4-2). Takvi su brusevi prilično česti tijekom kasnog srednjeg i ranog novog vijeka tako da nisu pogodni za poblizu dataciju. Drugi je nalaz koštani (T.2-8), odnosno riječ je o dva ulomka manjeg srndaćeva paroška na kojem su vidljivi tragovi rezanja ili piljenja. Pronađena je i mala količina staklenih predmeta, većinom tek manji ulomci različitih posuda (T.2-10, 11).

Dakle, većina pronađenih pokretnih nalaza pripada vremenu od 16. do 18. stoljeća, s tim da bi se pojedini nalazi mogli datirati i u 15. stoljeće (npr. neke pojasne kopče ili ulomci keramičkih posuda).

Katalog

T.1 – sonda A, grobni nalazi

1- Veća pojasna kopča s trnom, željezo, kovana, nepravilnog kvadratičnog oblika i oštrokutnog presjeka. Presjek pređice četvrtasti, isto i trn. Nosač trna ravan, nešto tanji od alke kopče na kojoj se nalazi plitko udubljenje na mjestu trna. SJ3, PN9/N25.

2- Veća pojasna kopča s trnom, željezo, kovana, nepravilnog kvadratičnog oblika i oštrokutnog presjeka. Presjek kopče četvrtasti, isto i trn, dok je alka stanjena. Nosač trna ravan, dosta tanji od alke. G10, PN14/N31.

3- Manja pojasna kopča s trnom, željezo, kovana, pravilnog pravokutnog oblika i oštrokutnog presjeka. Presjek kopče nešto deblji od trna. G7, PN19/N36.

4- Dijelovi dječjeg oglavlja, bronca ili bakar, lijevano. Oglavlje se sastoji od nizova ukrasa od spiralne žice i srololikih privjesaka izrađenih od lima između njih. Ovi dijelovi vjerojatno su bili prišiveni na platnenu kapu ili neku vrstu drvenog oglavlja. G3, PN10/N26.

5- Dio veće pojasne kopče s trnom, željezo, kovana, kvadratičnog oblika i oštrokutnog kvadratičnog presjeka. Nosač trna ravan. Nedostaje dio nosača trna i veći dio alke. Slučajni nalaz, PN20/N37.

6- Veća pojasna kopča s trnom, željezo, kovana, pravilnog kvadratičnog oblika i oštrokutnog kvadratičnog presjeka. Stranica alke nasuprot nosača trna obavijena pomičnim dodatkom od tankog kovanog željeznog lima. G20, PN18/N35.

7- Manja pojasna kopča s trnom, željezo, kovana, D-oblika i oštrokutnog četvrtastog presjeka. Nosač trna ravan, tanji, a alka zaobljena, deblja. G13, PN15/N32.

8- Veća pojasna kopča, željezo, kovana, kružnog oblika i kružnog presjeka. Trn nedostaje, a nosač trna četvrtastog oštrokutnog presjeka. G17, PN16/N33.

9- Veća pojasna kopča s trnom, željezo, kovana, asimetrično-gljivastog oblika i oštrokutnog nepravilno kvadratičnog presjeka. Nosač trna ravan, tanji, a alka proširena, zaobljena i deblja. G19, PN17/N34.

T.2 – sonda A, izbor ostalih nalaza

1- Dio potkove za obuću, željezo, kovano. Sačuvano u polovici, s dva šverka (trna za pričvršćivanje). Slučajni nalaz, PN21/N38.

2- Klin s ovalnom glavicom/ušicom, željezo, kovano, kvadratičnog presjeka. SJ2, PN6/N13.

3- Čavao kvadratičnog presjeka, željezo, kovano. Glavica mu je T presjeka, savinuta. Slučajni nalaz.

4- Puščana kugla većeg kalibra, željezo, kovano. Promjer 30 mm. SJ2, PN8/N15.

5- Alkica kružnog oblika, manja, željezo, kovano. SJ1, PN4/N11.

6- Čavao veći, željezo, kovano. Tijelo kvadratičnog presjeka, a glavica veća i kružnog gljivastog oblika. Slučajni nalaz.

7- Kameni brus smeđe boje, četvrtastog presjeka, zaobljenih istrošenih rubova. Na jednom kraju slomljen. SJ2, PN7/N14.

8- Dva ulomka manjeg jelenjeg paroška, kost. Vidljivi su tragovi rezanja/piljenja na distalnom dijelu. SJ1, PN3/N10.

9- Ulomak keramičke lule, veći dio tuljca, crvenonarančasto pečena, fino pročišćena glina. Izrađena u kalupu, ukrasi izvedeni naknadno urezivanjem i pečatom. Turbanasti ukras aludira na tursko porijeklo, odnosno nasljeđe. Pečat radionice na desnoj stijenci tuljca, u kružnom medaljonu stoji PE. SJ2, PN5/N12.

10- Ulomak dna manje staklene posudice, puhanu. SJ2, N6.

11- Ulomak debljeg dna staklene čaše ili neke druge posudice, lijevano. Vegetabilno izveden rub dna, kao veći broj latica cvijeća. SJ2, N4.

T.3 – sonda A, ulomci kuhinjske keramike

1- Ulomak raščlanjenog i zadebljanog oboda i trbuha lonca većih dimenzija s ležištem za poklopac s unutrašnje strane. Po vrhu oboda prolazi širi i dublji žlijeb, a na ramenu ulomka nalazi se nenaglašeno rebro. Smeđa boja s vanjske i unutrašnje strane, siva u presjeku. Dosta primjesa pijeska, manjih i većih granulata šljunka. Tragovi gorenja preko oboda do ležišta za poklopac i mjestimično na trbuhu ulomka posude. SJ2, N16.

2- Ulomak ravnog trakastog oboda lonca s ležištem za poklopac s unutrašnje strane. Po vrhu oboda prolazi nenaglašeni široki žlijeb, a od vrata je odvojen jačim rebrom. Tamno siva boja s vanjske i unutrašnje strane, siva u presjeku. Dobro pročišćena glina. Tragovi gorenja preko oboda do ležišta za poklopac. SJ2, N6.

3- Dva ulomka trakastog raščlanjenog oboda i trbuha lonca manjih dimenzija s ležištem za poklopac s unutrašnje strane. Obod je jače izvijen prema van i raščlanjen dvama jače izraženim rebrima. Na ramenu posude dva nenaglašena žlijeba. Svijetlo smeđa boja, s većom količinom tragova gorenja na vanjskoj strani i preko oboda do ležišta za poklopac. Dobro pročišćena glina s malom količinom primjesa sitnih granulata šljunka. SJ2, N7.

4- Ulomak ravnog trakastog oboda lonca manjih dimenzija. Obod je raščlanjen dvama slabije naglašenim i jednim jače izrađenim oblim rebrom. Siva boja s vanjske i unutrašnje strane, siva u presjeku. Dobro pročišćena glina s manjom količinom sitnih granulata šljunka. Veća količina tragova gorenja s vanjske strane. SJ1, N1.

5- Ulomak zaobljenog i zadebljanog oboda lonca s ležištem za poklopac s unutrašnje strane. Obod je jače izvijen prema van. Na ramenu posude tri nenaglašena žlijeba. Svijetlo smeđa boja, s neznatno primjetnim tragovima gorenja preko oboda do ležišta za poklopac i na ramenu ulomka. Dobro pročišćena glina. SJ2, N5.

6- Ulomak zaobljenog i zadebljanog oboda lonca jače izvijenog prema van s ležištem za poklopac s unutrašnje strane. Obod je visok, a po sredini se nalazi nenaglašeni širi žlijeb. Crna do tamno siva boja s vanjske i unutrašnje strane, siva u presjeku. Dobro pročišćena glina s nešto primjesa sitnih zrnaca pijeska. SJ3a, N24.

7- Ulomak ravnog dna lonca većih dimenzija. Oker do narančasta boja sa sivkastim mrljastim ukrasom na vanjskoj strani. Dobro pročišćena glina s određenom količinom sitnih zrnaca pijeska. Tragovi izrade na unutrašnjosti. SJ2, N6.

T.4 – sonda A i B, ulomci raznih keramičkih posuda

1- Ulomak poklopca manjih dimenzija. Drška je ravna i neraščlanjena. Svijetlo smeđa boja s vanjske i unutrašnje strane, siva u presjeku. Dobro pročišćena glina s manjom količinom sitnih zrnaca pijeska. Sonda A, SJ1, N1.

2- Ulomak ravnog oboda plitke posude (zdjele?). Obod odvojen od trbuha posude jačim šiljatim rebrom, a na ramenu se nalazi još jedno. Crna boja s vanjske strane (gorenje), maslinastozelena caklina s unutrašnje (oštećena), smeđa u pre-

sjeku. Dobro pročišćena glina. Sonda A, SJ1, N1.

3- Veći broj ulomaka jednostavne čaše manjih dimenzija, moguća restauracija. Obod je ravan i od ostalog dijela posude odvojen nenaglašenim plitkim i širim žlijebom. Tragovi izrade na unutrašnjosti. Narančasta boja. Sonda A, SJ1, N3.

4- Ulomak ravnog dna manje gotičke čaše/pehara. Ukrašen na vanjskoj strani izveden ubadanjem oštrim predmetom romboidnog presjeka, nizovi bez pravila. Smeđa boja s neznatnim tragom gorenja s vanjske strane, nešto svjetlija u presjeku. Dobro pročišćena glina s manjom količinom sitnih zrnaca pijeska. Sonda A, SJ1, N1.

5- Ulomak zaobljenog oboda jače izvijenog prema van s ležištem za poklopac s unutrašnje strane. Ispod oboda nalazi se naglašeno rebro. Smeđa boja s vanjske strane, sivkasta u presjeku. Dobro pročišćena glina s manjom količinom sitnih granulata kamenčića i vapnenca. Sonda B, SJ1, N21.

6- Ulomak zaobljenog i izvijenog oboda manje gotičke čaše. Ispod oboda nalaze se dvije šire trake ukrašene utiskivanjem, a oko kojih se nalaze crveno slikane vodoravne linije. Oker boja. Fino pročišćena glina. Sonda B, SJ1, N21.

7- Ulomak raščlanjenog trakastog oboda lonca s ležištem za poklopac s unutrašnje strane. Obod je raščlanjen dubokim i širokim žlijebom, a od vrata odvojen jačim šiljatim rebrom. Smeđa boja s vanjske strane s tragom gorenja, siva s unutrašnje strane i u presjeku. Dobro pročišćena glina s manjom količinom sitnih granulata pijeska. Sonda B, SJ1, N19.

Zaključak

Ovogodišnja probna arheološka istraživanja u Virju rezultirala su otkrićem groblja pored župne crkve Sv. Martina datiranog u kasni srednji i rani novi vijek, a pored groblja pronađeni su i ostatci kapele sagrađene sredinom 17. stoljeća.

Takova su groblja u ovom dijelu Podravine slabo poznata, a djelomično su istražena tek groblja u Đelekovcu (nalazište Ščapovo; ŠMALCELJ 1986), Starigradu (nalazište Sveti Mirko; DEMO 1984, DEMO 1986) i Torčecu (nalazište Cirkvišće; SEKELJ IVANČAN, TKALČEC 2002, SEKELJ IVANČAN, TKALČEC 2003). Sva ta groblja traju samo do kraja 15.st., a ovo u Virju vjerojatno tek tada počinje s ukopavanjima čime nalazište dobiva na iznimnom značaju budući da na svojevrsan način može upotpuniti demografsku sliku Podravine. To je vrijeme najveće opasnosti od Turaka, pa bi posebno zanimljivo bilo vidjeti kakav su oni utjecaj imali na lokalno stanovništvo, odnosno postoje li ubojstva, nove zarazne bolesti, kakvi su kulturološki utjecaji itd.

Ukupno su istražene 24 grobne cjeline, među kojima se ističe velika smrtnost djece (čak njih 10), a riječ je o groblju na redove smještenom uz kapelu, s poseb-

no gustim ukopavanjem grobnih raka u tri različita vremenska horizonta. Najvjerojatnije se na ovom mjestu sahranjivanje odvijalo u vremenu od oko 1475. do 1700. godine. Tijekom dugogodišnjeg sahranjivanja na istom mjestu vrlo često su mlađe rake presijecale starije, tako da je određeni broj grobnih cjelina nepotpun. Grobne su rake prepoznate samo u najdubljim grobovima, odnosno onima koji su ukopani u zdravicu, a po većem broju nalaza kovanih čavala zaključuje se kako su u grobne rake polagani drveni lijesovi. Orijentacija grobova je pravilna (zapad-istok), s manjim ili većim odklonom, a pokojnici su sahranjivani većinom u ispruženom položaju na leđima s rukama uz tijelo ili preko zdjelice (vrlo rijetko su ruke položene preko trbuha, a tek u dva slučaja možemo govoriti o sahranjivanju na bok). Pokapani su u vrlo jednostavnoj narodnoj nošnji od koje nam se do danas sačuvali samo dijelovi pojasa, odnosno željezne pojase kopče različitih oblika i dimenzija, dok je kod djece primjećena prisutnost neke vrste platnenog oglavlja narodne nošnje upotpunjenog metalnim ukrasima nizanim u redove.

Od kapele je istražen samo manji dio sjeverne strane, dok istočni dio zalazi pod današnju crkvu. S lakoćom su prepoznati i definirani svi pronađeni zidovi, odnosno pronađeni su dijelovi svetišta, lađe, sakristije te ulaz u kriptu, a svi su zidovi građeni isključivo od opeke i povezani vapnenom žbukom. Nakon dovršenih istraživanja sonda B zatrpana je pijeskom kako bi se do naredne kampanje sačuvalo današnje stanje.

Za sada nam nije sasvim poznato u kakvom je odnosu utvrda Prodavić i kapela s grobljem. Na pitanje da li je kapela uopće bila smještena unutar utvrde ili tik do nje mogu nam odgovoriti tek buduća istraživanja. Treba napomenuti kako se među lokalnim stanovništvom pokazao izniman interes za istraživanje povijesnog Virja, a uz malo podrške raznih strana bilo bi moguće i prezentirati njegove najstarije ostatke u sklopu mjesnog parka, što bi bio prvi takav slučaj u ovom dijelu Podravine.

LITERATURA

CVEKAN, P. 1976 – *Virje*. Virje 1976.

ČIMIN, R. 2008a – *Keramički nalazi s utvrde Čanjevo*. U: Bekić, L. ur.: Utvrda Čanjevo. Istraživanja 2003-2007. Visoko 2008. 121-189.

ČIMIN, R. 2008b – *Metalni nalazi s utvrde Čanjevo*. U: Bekić, L. ur.: Utvrda Čanjevo. Istraživanja 2003-2007. Visoko 2008. 197-233.

ČIMIN, R. 2008c – *Ostali nalazi utvrde Čanjevo*. U: Bekić, L. ur.: Utvrda Čanjevo. Istraživanja 2003-2007. Visoko 2008. 243-251.

ČIMIN, R. 2008d – Neka nova saznanja o jednom srednjovjekovnom selu kod Virja. *Podravski zbornik* 34. Koprivnica 2008. 253-266.

DEMO, Ž. 1984 – Castrum Keukaproncha/Kuwar – počeci istraživanja. *Podravski zbornik* 10. Ko-

privnica 1984. 320-360.

DEMO, Ž. 1986 – *Starigrad Sv. Mirko, Koprivnica*. U: 40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Koprivnica 1986. 143.

DEMO, Ž. 2007 – *Opatovina. Tragovi povijesti izgubljeni u sadašnjosti*. Zagreb 2007.

ĐURIĆ, T., FELETAR, D. 1992 – *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*. Četvrto dopunjeno I izdanje. Koprivnica 1992.

FELETAR, D. 1989 – *Podravina. Općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti*. Knjiga 1, drugo izdanje. Koprivnica 1989.

GRIVIĆ, J. 2002 – *Novo Virje. Povijest i kronologija događanja do 2000. godine*. Novo Virje 2002.

HORVAT, R. 1933 – *Hrvatska Podravina*. Zagreb 1933 (Koprivnica 1997, pretpisak).

HORVAT, R. 1941 – *Hrvatska prošlost*. Zagreb 1941 (Koprivnica 1997, pretpisak).

LOVRENČEVIĆ, Z. 1985 – Srednjovjekovne gradine u podravskoj regiji. *Podravski zbornik* 11. Koprivnica 1985. 168-199.

MATIŠIN, M. 1991 – *Virje u prošlosti*. U: Virje na razmeđu stoljeća, Zbornik IV. Virje 1991. 7-32.

PETRINEC, M. 1996 – Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa u Vrh Rici (Katalog). *Starohrvatska prosvjeta*, III. serija, svezak 23. Split 1996. 7-138.

SEKELJ IVANČAN, T., TKALČEC, T. 2002 – Istraživanje nalazišta Torčec – Cirkvišće. *Obavijesti HAD-a* br. 3, god. XXXIV/2002. Zagreb 2002. 142-145.

SEKELJ IVANČAN, T., TKALČEC, T. 2003 – Arheološko nalazište Torčec – Cirkvišće. *Podravina* Volumen 2, broj 4. Koprivnica 2003. 5-36.

ŠLAUS, M. 2009 – *Rezultati antropološke analize ljudskog osteološkog materijala s nalazišta Virje – Sveti Martin*. Stručni izvještaj EP – 172 – 07/09 HAZU. Zagreb 2009.

ŠMALCELJ, M. 1986 – *Đelekovec – Šćapovo, Koprivnica*. U: 40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Koprivnica 1986. 132, 139.

WHITEHEAD, R. 1996 – *Buckles 1250-1800*. Chelmsdorf 1996.

SUMMARY

Robert ČIMIN

Museum of the city of Koprivnica

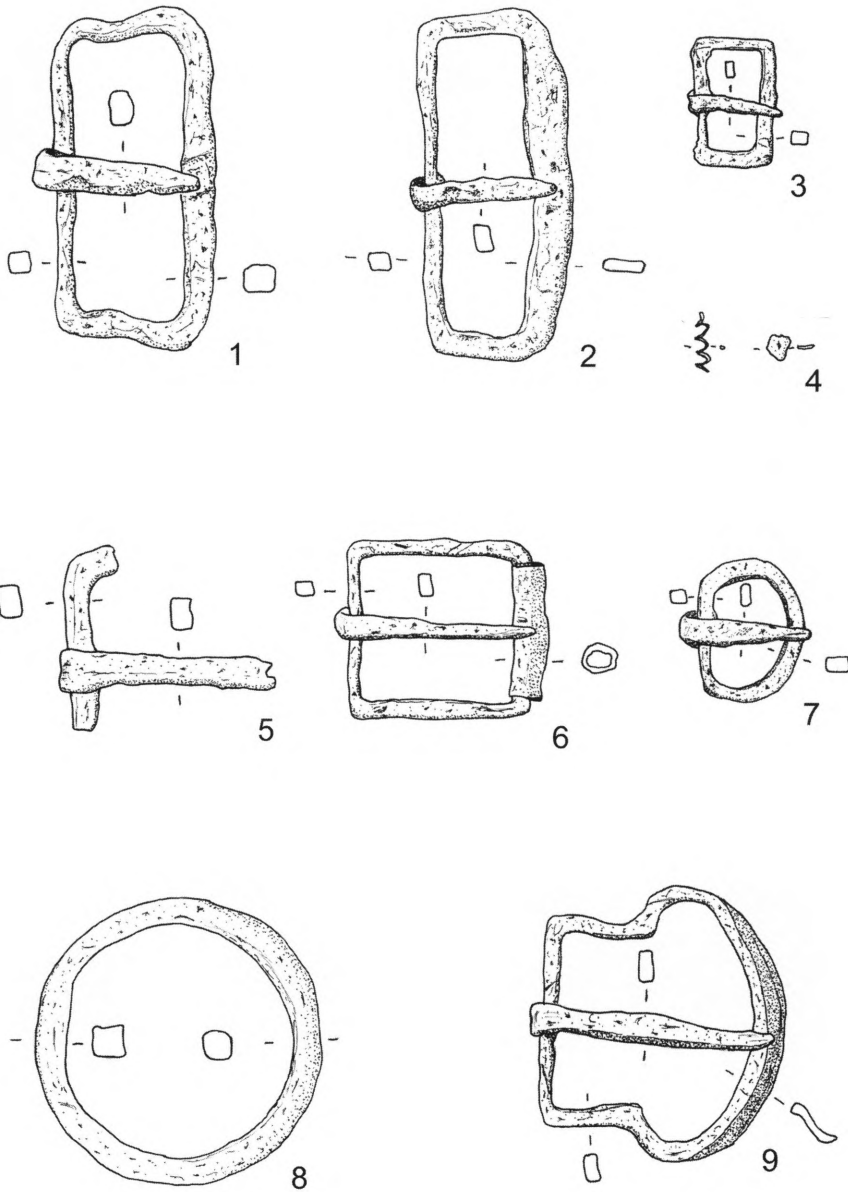
EXPERIMENTAL ARCHEOLOGIC RESEARCH IN VIRJE IN 2009

During the spring of 2009 experimental archeologic research was done at the church of St Martin in Virje. Two probes helped to confirm the position of an older chapel of St Martin and a graveyard east of the temple. The chapel had been built between 1648 and 1652 and during the following 20 years, a square sacristy was extended to the north side of it. The chapel may have been situated within the Prodavić fort, and due to small space inside this fort, it may have shared some

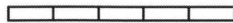
of its walls with the bulwark.

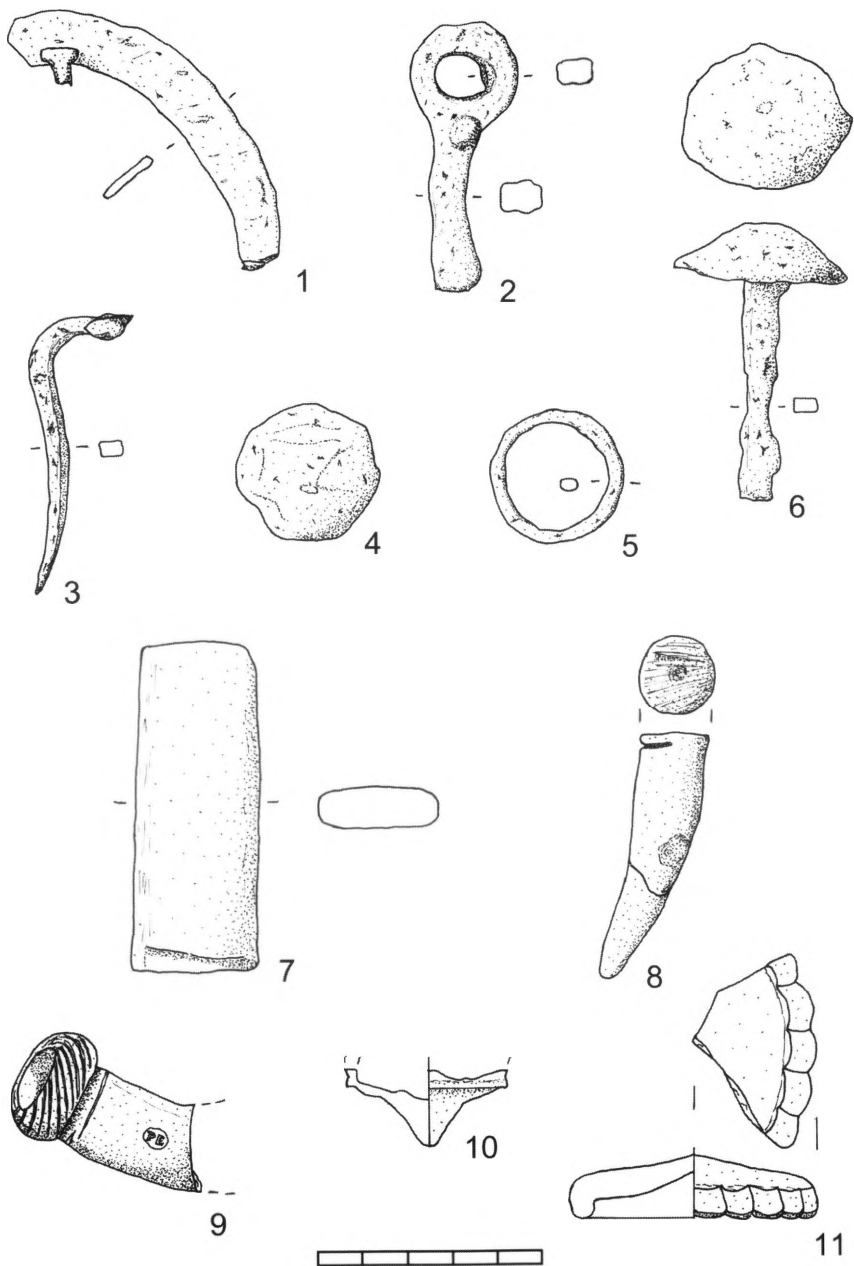
The chapel was built from brick, is of rectangular shape (34 x 8.5 m), northern part of the nave and the temple have been found, as well as an entrance into a crypt and a part of the west-side wall of the sacristy with the preserved floor.

Twenty-four tombs have been examined at the graveyard. Anthropologic analysis of osteologic material (HAZU) has led to establish a partial demographic outline of Podravina population in the 16th and 17th century. Five men, nine women and a dozen of children have been isolated, which points towards high child mortality. Graveyard findings (belt buckles) and a big number of tombs in a small area mean that burials took place there from 1500 to 1700. We should note the fact that a wooden chapel in Prodavić existed as early as 1484, and its ruins might be found in future.

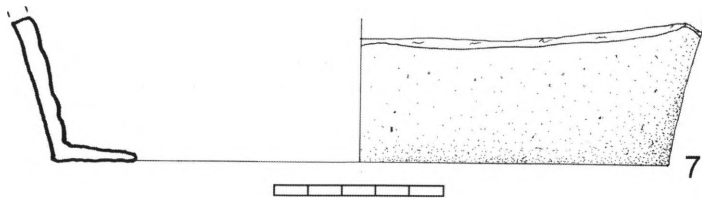
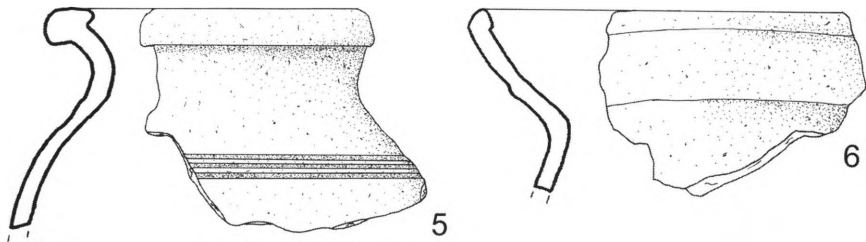
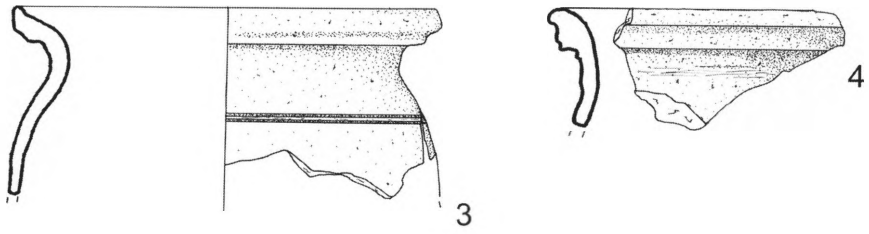
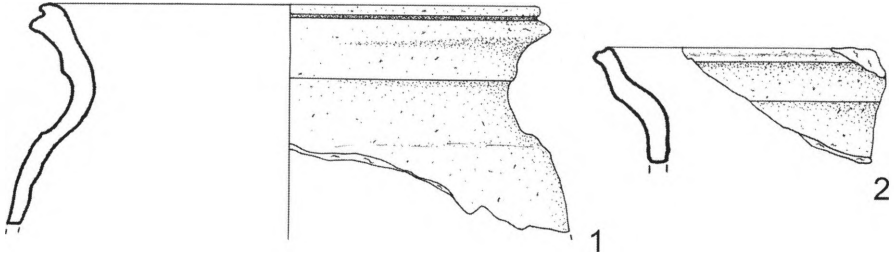

T1

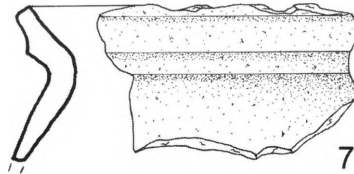
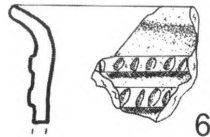
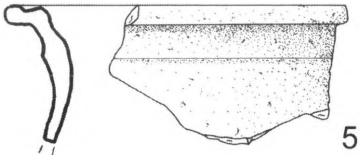
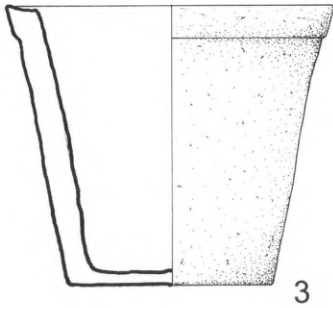
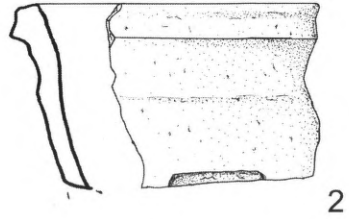
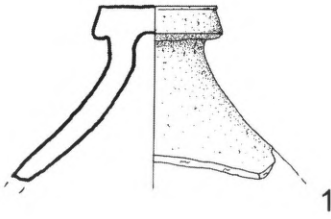

T2

T3

T4

